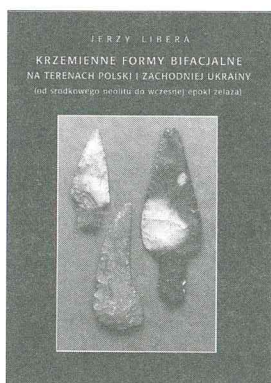

RECENZIIJA

**JERZY LIBERA. KRZEMIENNE FORMY
BIFACJALNE NA TERENACH POLSKI I
ZACHODNEJ UKRAINY (od środkowego neolitu
do wczesnej epoki żelaza).**

[BIFASINĖS TITNAGINĖS FORMOS
LENKIJOS IR VAKARŲ UKRAINOS
TERITORIJOSE (nuo vidurinio neolito
iki ankstyvojo geležies amžiaus)]

**WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARI
CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2001.**

Lenkų archeologo Je-
ży Liberos knyga yra ha-
bilitacinis darbas, apta-
riantis bifasinius titnago
dirbinius, rastus tiek atsi-
tikintai, tiek archeologinių
tyrimų metu Lenkijoje ir
Vakarų Ukrainoje. Knygą
sudaro 133 p. teksto (I–V
skyriai), dirbinių katalogas
(VI skyrius), 40 iliustraci-

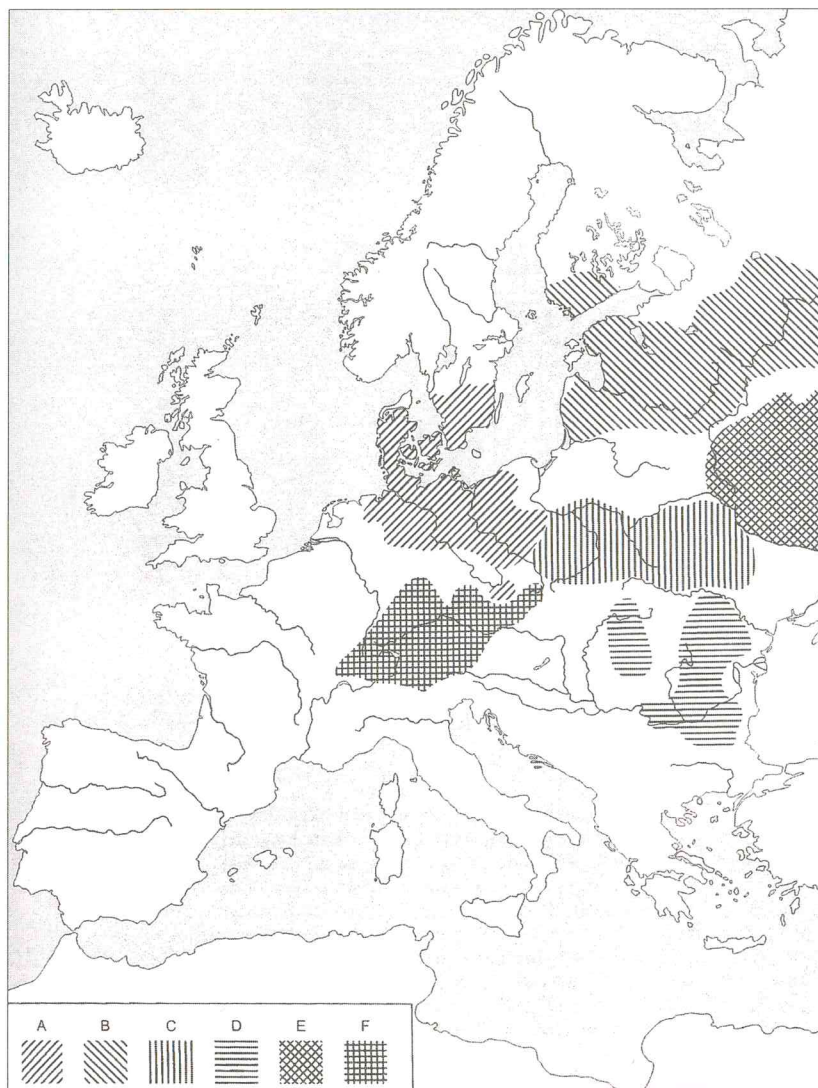
jų tekste ir 42 atskiros paveikslų lentelės, 57 žemė-
lapiai. Pagrindinis dėmesys skiriamas dirbinių kla-
sifikacijai. Iš viso autorius panaudojo informaciją
apie 1655 dirbinius, kuriuos skirstė į antgalius (ostr-
za) ir peilius (noże). Bifasiniai kirviai ir širdiniai strė-
lių antgaliai neaprašomi. Kyla klausimas, kodėl tri-
kampiai įkotiniai trikampiai strėlių antgaliai klasifi-
kuojami, o jiems artimi širdiniai – ne. Autoriaus žo-
dis, kodėl minėtų tipų radiniai paliekami nuošalyje,
būtų tikrai reikalingas.

Pirmajame knygos skyriuje aptariami bifasiniai
antgaliai (ostrza). Išskiriami du jų tipai: durklai-ietig-
galiai (ploszcza) ir strėlių antgaliai (grociki). Šie ti-
pai pagal formos detales toliau skirstomi atitinkamai
į 32 ir 15 variantų. Atrodo, jog šioje variantų, poti-
pių ir atmainų jūroje ima skęsti pati tipologinio me-
todo esmė – didžioji dalis dirbinių formos variacijų
neatspindi tam tikroje erdvėje ir laike egzistavusių

gamybos modelių. Tik kelis tipus būtų galima pava-
dinti „veikiančiais“, t. y. ne formaliais, išsiskirian-
čiais nežymiomis ir su titnago apdirbimo tradicijomis
nesusijusiomis formos ypatybėmis, ir neuniversaliais,
plačiai paplitusiais ir ilgai naudotais dėl formos pa-
prastumo. „Veikiančiais“ tipais galima pripažinti tik
kai kuriuos lapo pavidalo ir skandinaviškos kilmės
įkotinius durklus (AIII3 ir BIII2b, BIII2c tipai pa-
gal J. Liberą). Jie labiausiai paplitę Lenkijos Pama-
rio vakarinėje dalyje (2 ir 9 žem.). Dar sunkiau
tipologinis metodas taikomas analizuojant strėlių ant-
galius. Skirtingai nuo durklų-ietigalių, nedideli bifa-
siniai dirbinėliai galėjo būti gaminami ir toli nuo
kokybiškos titnago žaliavos šaltinių, todėl panašių
formų strėlių antgalių randama labai didelėse terito-
rijose.

Antrajame skyriuje analizuojami bifasiniai pei-
liai ir pjautuvų ašmenys. Tokie dirbiniai labai reti
Lietuvoje, todėl siūlomos klasifikacijos nenagrinė-
siu. Skyriaus pabaigoje pateikiama neoriginali, ta-
čiau įdomi ir iliustruota peilių ir pjautuvų įtvėrimo
konstrukcijos ir galimų funkcijų apžvalga. Šioje kny-
gos vietoje gausu priešistorinių pavyzdžių iš įvairių
Europos kampelių, kurie galėtų sudominti senovines
technologijas praktikuojančius žmones.

Trečiasis skyrius skirtas chronologinei-kultūrinei
bifasinių formų analizei. Bandydamas išskirtus tipus
ir tipelius sieti su archeologinėmis kultūromis, chro-
nologiniais horizontais ir fazėmis J. Libera susidūrė
su sunkumais, kurie puikiai žinomi ir Lietuvos akmens
amžiaus tyrinėtojams, ypač susipažinusiems su akme-
ninių kirvių tyrimų situacija. 87 proc. visų J. Libera
žinomų titnaginių durklų-ietigalių yra atsitiktiniai ra-
diniai be archeologinio konteksto. Išanalizavęs kapų
radinius, autorius teigia, kad šie dirbiniai Mažojoje
Lenkijoje ir Volynėje būdingi ankstyvosios bronzos
Miežanovicos ir Stżyżovo kultūroms. Svarstomas
klausimas dėl antrinio durklų-ietigalių panaudojimo
Tšcinco kultūroje. Pavieniai lapo pavidalo dirbiniai
datuojami vėlyvuju bronzos amžiumi (II horizontas).

Lenkijos Pamaryje išskiriami 5 durklų-ietigalių horizontalai, apimantys ilgą laikotarpį tarp Virvelinės keramikos ir Lužitėnų kultūrų. Aptardamas strėlių antgalius J. Libera pateikia įtikinamų duomenų, kad bifasiniai įkotiniai ir lapeliniai dirbiniai naudoti jau Piltuvėlinių taurių kultūroje. Vėliausi, t.y. širdiniai ir širdiniai-įkotiniai, gaminti iki pat ankstyvojo geležies amžiaus. Bifasiniai peiliai ir pjautuvai Pietryčių Lenkijoje ir Vakarų Ukrainoje randami Miežanovicos, Tšcineco ir Lužitėnų kultūroms priskiriamuose pa-

minkluose. J. Liberos siūlomoje bifasinių dirbinių tipologinėje sekoje sunkoka susigaudyti – naudojami visi įmanomi datų formatai (bc, bp, BC), t.y. rašoma taip, kaip cituojamame šaltinyje. Dažnai išskirti periodai paliekami išvis be juos apibrėžiančių absoliučių datų.

Ketvirtame skyriuje autorius apibendrina savo tyrimų rezultatus plačiame Rytų, Vidurio ir Šiaurės Europos kontekste. Skyriaus pradžioje išsamiai apžvelgiami priešistorėje eksploatuoti titnago žaliavos šaltiniai ir pateikiamas bifasinių formų paplitimo Europoje žemėlapis, kurį verta aptarti išsamiau. Pirmiausia vertėtų patikslinti jo pavadinimą. Vislos žemupys, Nemuno aukštupys ir vidurypis palikti neužbrūkšniuoti, tačiau Pietų Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje plokščiai retušuoti bifasiniai strėlių antgaliai yra dažni radiniai vėlyvojo neolito gyvenvietėse. Netruksta Nemuno baseine ir dvipusių titnago kirvelių, jų fragmentų. Pateiktas žemėlapis geriau atspindėtų tikrąją padėtį, jeigu jame būtų pavaizduotos tik bifasinių durklų, peilių ir pjautuvų paplitimo zonos. Gali būti, kad bū-

tent šiuos dirbinius autorius ir turėjo omenyje, kadangi širdiniai strėlių antgaliai ir kirveliai knygoje neaptariami. Lietuvoje rasta vos keliolika titnaginių durklų-ietigalių, bifasiniai peiliai ar pjautuvai – dar didesnė retenybė. Anot švedų archeologo J. Apelio, titnaginių durklų gamyba yra sudėtingas procesas, reikalaujantis ne tik teorinių žinių, bet ir gilių praktinių įgūdžių, kuriuos meistras gali perduoti mokiniui tik netoli gausaus titnago žaliavos šaltinio (Apel, 2001, p. 29)*. Nemuno aukštupyje gamtinės sąlygos dur-

* Apel J., 2001 – Dagers Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint-dagger Technology in Scandinavia 2350–1500 cal BC. Uppsala.

klams gaminti buvo tinkamos. Tyrinėtos bifasų skaldymo vietos bei brokuoti vėlyvų skaldymo fazių metu sugadinti ruošiniai rodo, jog būta ir durklų gamybos technologiją išmanančių žmonių. Kodėl šie dirbiniai čia negaminti masiškai kaip Skandinavijoje ar Pietryčių Lenkijoje – ateities tyrimų klausimas.

Penktame skyriuje tyrimų rezultatai apibendrinami kultūrinių istorinių procesų, vykusių Europoje IV–I tūkst. pr. Kr. kontekste. Autorius apžvelgia pirmųjų metalinių dirbinių įtakos titnaginiams klausimą; trumpai pateikia kitą įdomią mintį, kad bifasinių dirbinių paplitimui didžiuliuose Rytų ir Vidurio Europos plotuose IV ir III tūkst. pr. Kr. sandūroje galėjo turėti įtakos šiaurinės Juodosios jūros pakrantės stepėse gyvenę karingi klajokliai – Jamnaja kultūros žmonės. Gaila, kad abu klausimai toliau neplėtojami – vėl grįžtama prie bifasinių formų horizontų ir fazių.

Šeštąjį skyrių sudaro keturi dirbinių katalogai: durklų-ietigalių, strėlės antgalių, peilių ir pjautuvų ašmenų. Kataloguose galima rasti informacijos apie

radimvietę, dirbinio tipą, titnago žaliavą, radinio saugojimo vietą arba jį paminėjusį rašytinį šaltinį. 1460 įrašų išdėstyti ne abėcėlės tvarka radimvietės stulpelyje, bet pagal tipologinius variantus, todėl greitai rasti norimą eilutę yra sudėtinga. Tokie katalogai galėtų būti pateikiami skaitmenine forma – paskelbti duomenys būtų žymiai lengviau panaudojami kituose mokslo darbuose.

Apibendrinant J. Liberios darbą galima pasakyti, kad knyga yra klasifikacinio-kataloginio pobūdžio ir skirta neolito ir ankstyvųjų metalų laikotarpio tyrinėtojams. Nors originali interpretacija retai peržengia tipologinio metodo ribas, tačiau jokia būdu nekaltina autoriaus ribotumą. Manau, kad nepaisant vis didėjančios įvairovės archeologijos metodologijoje, tipologija yra ir liks vienas svarbiausių tyrimų būdų, padedančių suvokti istorinį procesą. Tikėtina, kad vertinga informacija, surinkta knygoje iš didžiulės Europos dalies, ateityje sulauks įvairesnių, taip pat ir socialinio pobūdžio, interpretacijų, galbūt ir paties J. Liberios.

Gytis PILIČIAUSKAS